

“SAHİH HADİS” KAVRAMI ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME*

Mehmet Emin ÖZAFŞAR**

İslâm kültüründe ortaya çıkan ilimler arasında en özgün kavram örgüsüne sahip olanı hadis ilmidir. Hadis ilmi bir ıstılah ilmidir. İlm-u mustalahi'l-hadis, aynı zamanda hadis usûlü ilmidir. Hadis usûlü de hadislerin rivayetine ilişkin kavram, teknik ve prensipleri ihtiva eden ilmidir.

Hadis ilminin terim ve kavramları, başlangıçtan itibaren ihtiyaçlar dikkate alınarak ve tecrübe ile oluşturulmuştur. Bu itibarla da kavramların hemen hemen tamamı fiili bir duruma tekabül etmektedir.

Hadis ıstılahları özgündür; hadis ilmini oluşturan dil o kadar nev-i şahsına hastır ki, bırakınız yabancı bir kültür veya medeniyeti İslâm kültürünün diğer ilim dallarından bile bire bir iktibas edilmiş değildir.

Hadis ıstılahlarıyla oluşan dil, bir üst dil olmakla birlikte tasavvuri olmaktan ziyade somutu imleyen bir dildir: hadislerin mevzul, müsned, muttasıl veya munkatı olmaları; keza, ferd, aziz, yahut meşhur olmaları; hatta sahih, hasen veya zayıf ya da uydurma olmaları bütünüyle onları nakledenlerin idrak ve karakter bakımından sahip oldukları niteliklerle, hadisleri alış tarzlarındaki duruma müsteniddir.

Hadis ıstılahlarının oluşum ve gelişim süreçleri derinlemesine incelenmediği için, şimdilik hangi disiplinden ne kadar yararlanıldığını konuşabilme imkanı yoktur. Bendenizin bu sunumda ele alacağı “Sahih” mefhumuyla ilgili olarak kullanabildiğim kaynaklar ancak hicri ikinci asrın son çeyreğine aittir. Dolayısıyla ondan önceki gelişim aşamaları konusunda veri olabilecek doğrudan materyale henüz sahip bulunmamaktayız. Hadis ilmindeki sahih, hasen, zayıf ve mevzu kavramlarının, hadisteki içeriğini çağrıştıracak biçimde Kur’ân’da yer almadığının altını çizmek gerekir. Hatta sahih ve mevzu kelimeleri Kur’ân’da hiç yer almaz.

Bu kelimelerin ilk hicret asrında hadis ilminden evvel olsa olsa ticaret ile ilgili olarak kullanılmış olabileceği tahmini yapılabilir. Buna da karine olarak,

* Bildiri “Sahih Kavramı Üzerine Bir İnceleme” adıyla sunulmuştur, sempozyumda sunulan bildiri metninin gözden geçirilmiş ve makaleleştirilmiş halidir.(Editör)

** Doç.Dr., Ankara Üniv. İlahiyat Fak., ozafsar@gmail.com.

paranın değerlisi için kullanılan “Dirhemun sahîhun/ sahâhun” ifadesi, keza şartlarını taşıyan akitlerin sahih olarak nitlenmesi ve tabi hepsinden önemlisi İbrahim en-Nahai ve benzeri hadisçilerin “hadis sarrafi” olarak nitelenmeleri belki bir tutamak teşkil edebilir. Aynı şekilde Ali b. el-Medîni’nin hadisçilerin hadislerin sağlamlarını çürüğünden ayırt edebilme yeteneklerinden söz ederken kendilerini kalp parayı sağlam paradan ayırt edebilen sarraflara benzetmesi de bir karine olabilir.

Şu halde paranın tedavülde olmasından hareketle, dolaşımında olan rivayetlerin de benzer terminolojiyle nitelendiği tahmini yapılabilir. Tıp dilinden de esinlenilmiş olabilir. Bunlardan hangisi olursa olsun, daha da önemli olan husus, hadis terimlerinin ihtiyaçlar ve olgu ile şekillendiği hususudur. Tahammül, eda, sema, kıraat, kitâbet, icazet, münavele gibi hadis alış ve naklediş yolları doğrudan eylemleri niteleyen terimlerdir.

II

Hadislerin kayda geçirilmesinin ardından başlayan süreçte birlikte her bir hadis için rivayet tekniği bakımından sahip olduğu değeri ifade etmek üzere birtakım terimler (ıstılah) geliştirilmiştir. Hicri ikinci asır bu terimlerin belirginleşmeye başladığı zamandır. Bu asırdan günümüze intikal ettiği kabul edilen hadis kaynaklarına bakıldığında zaman hadisi oluşturan sened ve metinle ilgili kimi özel tabirlerin kullanıldığı dikkat çeker. Mesela Malik’in (179/795) *el-Muvatta* isimli eseri, talebeleri Şeybani (189/804) ve Şafii’nin (204/819) eserleri incelendiğinde bu asırda yaygın olarak kullanılan bazı hadis ıstılahlarını tespit etmek mümkün olur.¹ Bu sunumda genel anlamda hadis ıstılahları konusu ele alınmayacak, sadece ‘sahih’ teriminin nasıl ortaya çıktığı ve rivayet dönemlerinde ne anlama geldiği incelenecektir.

Hadisler için kullanılan terimler içerisinde belki de en anlaşılmayanı, veya daha doğru bir ifadeyle en

¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Mehmet Emin Özafşar, *Hadis Yeniden Düşünmek*, Ankara 2000, 2.bs., s.251-289

fazla anlam kaymasına ve genişlemesine maruz kalan 'sahih' tabiridir. Ne demektir sahih? Ve hadis dilinde ne anlama gelir?

Arapça s-h-h kökünden gelen sıhhat kelimesi, hastalıklı/kusurlu olmama durumunu ifade eder. Mesela 'sahihu'l-edim' denildiği vakit bunun manası, 'kesik/kopuk olmayan deri' demektir. Kendisinde eksiklik, illet ve kusur bulunmayan her durum ve objeyi nitelemek için de kullanılır.²

Rivayet ilminde teknik bir terim olarak bu kavramı ilk defa ve yaygın olarak kimin kullandığı üzerinde pek durulmuş değildir. Geç dönem kaynaklarında imam Şafii'ye nisbet edilen bir deyiş vardır; "iza sahha el-hadisü fe huve mezhebî- hadis sahih olduğu zaman benim görüşüm o hadis doğrultusundadır."³ Bu içerikte beyanlar Şafii'nin talebesi Rabî başta olmak üzere, imam Ahmed (241/855) ve İbn Ebî Hatim (227/841) gibi hadisçiler tarafından Şafii'ye atfedilerek aktarılmıştır.⁴

Ancak Şafii'nin bizzat kendi eserlerinde bu bağlamda yaygın olarak kullanılan kelime 'sâbit' kelimesidir.⁵ Bu manaya gelen başka kelimeler de vardır; muttasıl/mütasil kelimesi onlardan biridir. Bu kelimenin kullanıldığı yerde onu beyan maksadıyla zikredilen 'sahih' tabiri, bu çerçevede kelimenin ilk kullanım örneği olarak kabul edilebilir.⁶ Şafii'nin *er-Risale*'de yer alan bazı ifadeleri onun hadis bağlamında sıhhat tabirini çeşitli formlarda kullandığını gösterir.⁷ O'nun insanların bazı hallerdeki haberlerinin daha sahih/asah olduğuna dair ifadesindeki 'asah' kelimesi de bu cümleden kabul edilebilir.⁸ Daha erken bir kullanım tespit edilinceye kadar hadis ilminde 'sahih' tabirini ilk kullanan kimsenin Şafii olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur. Her ne kadar Abdullah b. el-Mubârek'e (181/797) atfen Hatib-i Bağdadi bir nakilde bulunmuşsa da, doğrudan İbnu'l-Mubârek'in kendi eserlerinde tespit edilemediği sürece onu ilk kullanım örneği olarak kabul etme imkanı yoktur.⁹

² İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, II/507-508

³ Subkî, Mana kavli'l-imam el-muttalibi iza sahha el-hadis fe huve mezhebî, *er-Resâil el-muniriyye*, 6.risale, s. 98

⁴ Subkî, a.g.y.

⁵ Şafii, *Umm*, I/32,53

⁶ Şafii, *Umm*, VII/182

⁷ Şu ifadeler örnek olarak verilebilir: "felâ nalemu ahaden ravâhu min vechin *vasihhu* ani'n-nebiyyi illa Ebâ Hureyre- Bunu Peygamber'den Ebu Hureyre dışında sahih bir kanalla rivayet eden hiç kimseyi bilmiyoruz" *Risale*, s. 228 (630); "vennasu...eşeddu tahaffuzan minhüm min en yakbelû illa hadise men arafû *sahhate hadisihi*", s. 376 (1023); "fe yustedellu bi zalike ala *sahhatihi* fima reva anhu"; "ala sıhhati mahreci hadisihi", s. 463 (1271-1272); "iza vucideti'd-delaîlu bi *sahhati hadisihi*"; "yedullu ala *sahhati mahreci'l-hadis*", s. 464 (1274-1276)

⁸ Şafii, *Risale*, s. 393 (1087)

⁹ Bu nakilde Nuaym b. Hammad, İbnu'l-Mubârek'ten şöyle dediğini aktarıyor; "hadisin senin için sahih olmasını istiyorsan, onları birbirine arz et." Hatib, *el-Câmi*, (nşr. M.Tahhan) II, 296

Burada altı çizilmesi gereken nokta bu kelimenin bitişik anlamındaki 'muttasıl' ile eşanlamlı olarak kullanıldığıdır. Nitekim Şafii'nin çok sık tekrarladığı 'sâbit' kelimesi de hadis literatüründe bitişik anlamındadır; nitekim bu kelimenin zıt anlamlısı olarak kopuk, kesik manasına gelen 'munkatî' veya 'maktu' terimlerinin kullanılmış olması da¹⁰ 'sahih'in hangi manada kullanıldığını tespitte yardımcı olacaktır.

Şu halde 'sahih' kelimesi hadis literatürüne senedle ilgili bir deyim olarak girmiştir ve 'sâbit' anlamına gelmektedir.

Hadis ilminin ileri gelen otoritelerinden Ali b. el-Medîni (234/848) 'sahih' teriminin hangi bağlamda kullanıldığına dair örneklerin bulunduğu en erken kaynaklardan birisidir. Onun *İlelu'l-hadis ve marifetu'r-ricâl* adlı eseri tetkik edildiği zaman şu görülür; sübût'la semâ; semâ ile de sıhhat arasında doğrudan bir ilişki vardır. Şu ifade kipleri bu konuda aydınlatıcı bir fikir vermektedir:

Lâ yesbutu lehu es-semâ

Ve lem yesbut ennehu sumia minhu şeyun

Ve lem yesbut ennehu sumia minhu şeyun ve lem yesma min İmran b. Husayn şeyen ve leyse bi sahihin

Lem yasihha ani'l-Hasen an İmran sem'un min vechin sahihin sebete¹¹

Bu ibarelerden anlaşıldığı gibi rivayetin sıhhati ve sübutu ancak ravilerin birbirleriyle karşılaşmalarını ve birbirlerinden hadis dinlemelerini niteleyen birer mefhum olarak kullanılmaktadır. Mesela Ali. b. el-Medîni şu ifadeyle bu hususu hiç tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde göstermektedir:

Leyse min sahihin hadisü Huşeym, ve'l-Hasen lem yera aliyen illa en yekune reâhu bi'l-Medine ve huve gulam- Huşeym'in hadisi sahih değildir; Hasen Ali'yi sadece çocuk iken Medine'de görmüştür.¹²

İbnu'l-Medîni'nin 'munkatî' terimini hadisin senedi ile ilgili olan ve ravilerin karşılaşmadıklarını ifade eden bir terim olarak kullanması da bu tezi desteklemektedir.

İsnâduhu munkatun...ve'l-Hasen indena lem yesma' mine'l-Esved-senedi kopuktur; Hasen bize göre Esved'i işitmemiştir.¹³

Semâ ile sıhhat arasındaki bağlantı ise en açık biçimde şu ifade göstermektedir; "semâu'l-Hasen mine'l-Ahnef b. Kays sahihun-Hasen'in Ahnef b. Kays'ı işitmesi sahih'tir."¹⁴

¹⁰ Şafii, I/79

¹¹ Ali b. el-Medîni, *İlelu'l-hadis*, (thk. A.E.Kalacı) Halep 1980, s. 56-60

¹² Ali b. el-Medîni, a.g.e., s. 65

¹³ Ali b. el-Medîni, a.g.e., s. 67

¹⁴ Ali.B.el-Medîni, a.g.e., s. 71

İbnü'l-Medîni'nin sahih/sıhah, hasen ve munkatı nitelemelerini¹⁵ senedin bir vasfı, daha doğrusu ravilerin birbirlerinden hadis alıp vermeleriyle alakalı birer terim olarak kullanması, hicri ikinci asrın ilk yarısına kadar bunlardan hadislerin içeriğine dair bir kıymet hükmünün anlaşılmadığını göstermektedir. Nitekim bu anlamı çağrıştıracak şekilde Sahih ifadesinin Muslim (261/874) tarafımdan kitabına isim olarak kullanılması Ebu Zura (264/877) gibi hadisçilerin tepkisini çekmiştir.¹⁶ Hanefî kadısı İbn Şucâ' es-Selcî'nin (266/979) *Tashîhu'l-âsâr* isimli eseri kayıp olduğu için, ondan hareketle farklı bir değerlendirme yapma imkanından mahrum bulunmaktayız. Muslim'in sahihine yazdığı mukaddimedeki bazı tartışmalar, sıhhat ile sened arasındaki sıkı ilişkiyi göstermektedir. O, raviler arasında mülakat ve sema imkanının bulunmasını yeterli görür; fiilen buluşma ve işitmeyi şart koşan anlayışı şiddetle eleştirir. Bu arada sık sık senedlerin sıhhat ve zayıflığını tetkik eden ilim ehli ve hadisçilerden söz eder. Onun raviler arasında mülakat ve sema şartını esas koşan görüşü şiddetle tenkide tabi tutması sıhhat konusunun, yalnızca senedle ilgili bir konu olarak algılandığını gösterir.¹⁷

Üçüncü asrın mühim simalarından Ebu İsa et-Tirmizî'nin (279/892) *es-Sunen* adlı eserinde, aynı hadis için sahih-hasen-garib nitelemelerini kullanmış olması da bu terimin hadisin senedine atfedilen bir niteleme olduğunu göstermeye kafidir.¹⁸

Aslında bazı kitap isimlerinde dahi 'sahih' nitelemesinin haberin senedi ile ilgili bir keyfiyet olduğu anlaşılmaktadır. İbn Huzeyme'nin (311/923) kitabından bahsederken Hatib-i Bağdâdî'nin (463/1070); "Hz. Peygambere ulaşınca kadar adalet vasfını haiz ravilerin birbirinden naklettikleri bitişik isnadlı hadisleri derlemeyi esas edinmiş olması..." demesinden buradaki 'sahih' teriminin de isnadla ilgili olarak kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁹

Hattabî'nin (388/998) hadisçiler nezdindeki sahih hadis tanımında yer alan "senedi bitişik olan ve ravileri adalet sıfatını haiz bulunan hadistir" ifadesi, Hakim'in (405/1014) *Marîfet-u ulûmi'l-hadis*'indeki kullanımlarıyla birlikte değerlendirildiği zaman

dördüncü asır geride kalırken sahih'in hala senedle ve ravilerin buluşması ve birbirinden hadis işitmesiyle ilgili olarak kullanılmaya devam ettiğini gösterir. Hakim şöyle der;

Bu sahih bir isnaddır ve Muslim'in kitabında rivayet edilmiştir (s.11)

Ben bu isnadların bir kısmı için sahih hükmünü veremem (s.34)

Atik'in hadisi sabittir, sahihtir (s.40)

Tabiiinden sayılan bir tabaka vardır ki, onlardan hiçbirinin sahâbeden *semai sahih* olmamıştır. İbrahim b. Esved en-Nahaî onlardan biridir; ve onun ancak Alkame ve Esvedden rivayeti sahihtir, sahâbeden kimseyi görmemiştir. Bukeyr b. Ebi's-Semî't'in de Enes'ten rivayeti *sahih* değildir. Sabit b. Aclan el-Ensari'nin İbn Abbas'tan *semai sahih* değildir;.. ve kardeşi Vasil Ebu Hurre'den hiçbirinin Enes'ten *semai sabit* değildir (s.45).

Birinci tabakadan olanlar içerisinde Ebu Bekir, Ömer, Ali ve Zeyd b. Sabit vardır ki, bunlar cerh ve tadilde bulunmuşlar rivayetlerin sahih ve sakimini tetkik etmişlerdir (s.52).

En sahih isnadlar (s.53-55)

Mısırlıların isnadları içerisinde en sabiti (s.56)

İsnadlar içerisinde en vâhi/zayıfı (s.58)

Bu, senedi konusunda ihtilaf edilen bir hadistir; İbn Abbas'tan sahih olan...(s.62)

Bu senedlerin hepsi de sahihtir (s.125)

Bu ifadelerle ilaveten Hâkim'in sahih hadisi tanımlarken kullandığı cümleler de aynı tezi destekler mahiyettedir

"Sahih hadisin niteliği şudur; Peygamber'den meçhul olmayan bir sahabinin, ondan da adalet vasfını haiz iki tabii'nin rivayet etmiş olması, sonra da hadisçilerin günümüze kadar onu kabul edip aktarmalarıdır."²⁰

Buraya kadar yapılan alıntı ve atıfların hiç birisinde hadisler için kullanılan sahih nitelemesinde rivayetlerin içeriğiyle ilgili bir hususa rastlamak mümkün değildir. Bunun anlamı, hadisçilerin bir hadisin sıhhat değerini tayin ederken içeriği dikate almadıkları ve sadece ravilerde aranan bir takım kriterlere göre onların mülakat ve semalarını esas aldıklarıdır. Bu yüzden Hatib (463/1070) rivayetlerin mutlaka sendeleriyle yazılması gerektiğini söyler ve eğer senedleri atılıp yalnızca lafızlarıyla yetinilmiş olunursa bunun işi tamamen bozacağını, hiç bir hükmün sabit olmayacağını belirtir; ve muttasıl bir sened hadisin sıhhatinin ve kendisiyle amel edilmesinin olmazsa olmaz şartıdır, der.²¹

¹⁵ Ali.B.el-Medîni, a.g.e., s. 87, 100, 117, 127

¹⁶ Hâzîmî, *Şurûtu'l-eimme*, (thk. Kevser) s. 73; Zehebî, *Nubelâ*, XII/571; Özafşar, Rivâyet ilimlerinde Eser Karizması, A.Ü.I.F.D., XXXIX (Ankara-1999) s.304

¹⁷ Muslim, sahih, mukaddime, I/28-31

¹⁸ Tirmizî, *Sunen*, II/61. Tirmizî'nin kimi zaman rivayetleri karşılaştırarak sahih yerinen asahh nitelemesini kullanması da bu nitelemenin senedle ilgili olduğunu gösterir. bk. Tirmizî, II/317. İbn receb el-Hanbelî (795/1392) Tirmizî'nin el-İl'ine yazdığı şerhte sıhhat'ın ravilerin birbirleri ile karşılaşması ve birbirlerinden hadis işitmeleriyle ilgisini kapsamlı biçimde ele almıştır. bk. İbn Receb, *Şerhu ileli't-Tirmizî*, s.203-227

¹⁹ Hatib, *el-Câmi*, II/158

²⁰ Hakim, *marîfetü ulûmi'l-hadis*, s. 62

²¹ Hatib, *el-Câmi*, II, 213

Hadisçilerin senede atfettikleri önem kimi rivayetlere yansımıştır. Mesela İbn Sirin'in (110/728) beyanı vechile bu uğraşı dinden kabul edildiği için kimlerden alındığına iyi bakılmalıdır ve işte bu sebeple de daha birinci asırda fitnenin patlak vermesiyle birlikte isnad tetkiki başlatılmıştır.²² Abdullah b. el-Mubarek'e (181/797) göre de isnad dinin ayrılmaz parçasıdır ve herkesi din konusunda aklına geleni söylemekten alıkoymuştur.²³

Hadisçiler hadisin sıhhatini belirlerken onun içeriğini dikkate almazlar, ancak, senedinin sahih olduğuna hükmettikleri bir hadisin içeriğiyle amel etmeyi de zorunlu kabul ederler. Aslında bu bir çelişkidir. Zira senedin sübutu ve sıhhati ile içeriğin doğruluğu veya nesnel gerçekliğe uygunluğu arasında zorunlu bir sebep sonuç ilişkisi yoktur. Şafii haberin sübutu ile doğruluğu arasında zorunlu bir ilişki görülür. Ona göre hadislerin çoğunun doğru (sıdk) veya yalan (kizb) olduğu ancak haber verenin doğruluğu ve yalancılığı ile bilinebilir²⁴ Şafii'nin bu konuda kendisine dayandığı delil de Hz. Peygamber'in kendi sözlerini nakledenleri müjdelediği hadistir.²⁵ Bu hadiste Hz. Peygamber kendi sözlerinin dinlenip muhafaza edilmesini ve gereği ile amel etmek üzere başkalarına nakledilmesini teşvik ettiğine göre, bunun anlamı, böyle bir haberin duyan kişiyi bağlamasıdır; binaenaleyh haberin kabulü gerekir. Bu kabulün de onun sübutuyla gerçekleşmesi istenir; haberin bizzat kendisi dışında herhangi bir unsura itibar edilmez.²⁶ Şafii için hadisin sübutu/sıhhati ile sıdkı/doğruluğu arasında zorunlu bir sebep sonuç ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Şafii kendisinin uygulamada munkatı/kopuk olarak naklettiği hadislerin hepsini muttasıl/bitişik isnadlarla kalabalık hadisçiler grubundan işittiğini; ancak bazı kitaplarının elinde bulunmaması sebebiyle hafızasından mükemmel olarak aktaramama riskini dikkate alarak kifayet miktarı rivayetle yetindiğini beyan eder.²⁷ Böylece hadisin sübutu konusundaki kendi teorisine uymadığı yolunda ona yöneltilecek eleştirileri de peşinen yanıtlamış olur.

Sahihi hadisin tanımıyla ilgili ilk açıklamanın da yine Şafii'den geldiği kabul edilir. Buna göre bir hadisin sahih olabilmesi için şu nitelikleri taşıması gerekir:

Nakleden kişinin dinen güvenilir olması (sika)

Hadisinde doğru sözlü olması (sıdk)

Haber verdiği şeyin mahiyetini anlayacak zihni kapasitede olması (akıl)

Anlam bozukluğuna sebep olacak unsurları fark edebilir olması (ilim)

Naklettiği şeyi ezbere biliyor olması; kitaptan naklediyorsa ona sahip olması (hıfz)

Hıfz sahibi başkalarının rivayetine muvafık olması

Güvenilir ravilerin rivayetine ters düşmemesi

Rivayetin kaynağına kadar bitişik bir senedle nakledilmesi (ittisal)²⁸

Şafii'nin sahih hadisin niteliklerine dair bu açıklamasında dikkat çeken husus, onun bütün dikkatini ravi üzerinde odaklamış olmasıdır. Haberin doğruluğunu haber verenin doğruluğuna endeksleyen bakış açısının tabii sonucu da zaten budur. Rivayet edilen şeyin diğer güvenilir ravilerin bildirdiklerine ters düşmemesi şeklindeki kriterlerin de daha çok rivayet metinlerinin lafzi bünyesiyle alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, daha sonraları sınırları belirlenen sahih hadis tanımındaki 'şaz ve illetli olmama' kaydı da böyle anlaşılmış ve tatbik edilmiştir. Bu daha çok, ravinin hıfzını ve titizliğini test etmenin bir aracı olarak görülmüştür.

III

Sahihi kavramıyla ilgili olarak rivayet dönemleri sonrası hadisçilerin haberlerin içeriğini dikkate alarak yaptıkları açıklamalar; usûl-ü fıkıhçıların içerik odaklı sahih hadis anlayışları veya genel olarak hadisin sıhhati ile içeriğinin mantıksal veya olgusal doğruluğu arasında irtibat kuran yaklaşımlar; hadis ilminin erken devirlerindeki sıhhat tabiriyle ilişkilendirilemez. Nitekim İrakî'nin bir hadis'in sahih olması onun "fi nefsi'l-emr doğru olması" anlamına gelmez açıklaması, bu gerçeğin bir ifadesidir. Sıhhat şekilsel bir tanımlamadır. Hadis metinlerinin dilsel, mantıksal tutarlılığı veya doğruluğu, keza metinlerin gereği ile amel veya hadislerin hüccet olması konusu tamamen başka kriterlere mebnidir.

Arzeder saygılar sunarım.

²² Muslim, *Sahihi*, mukaddime, I, 14-15

²³ Muslim, *a.g.e.*, I, 15

²⁴ Şafii, *Risale*, s. 399 (1099)

²⁵ Şafii, *a.g.e.*, s. 401 (1102)

²⁶ Şafii, *a.g.e.*, s. 402-423 (1103-1164) Bu konuda geniş bilgi için bk. Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 97-116

²⁷ Şafii, *Risale*, s. 431 (1184)

²⁸ Şafii, *a.g.e.*, s. 370-371 (1001-1002)

Prof.Dr. Ahmet YÜCEL

Mehmet Emin Beye teşekkür ediyoruz.

Hemen Prof.Dr. Abdullah Aydınlı hocama dönerek müzakere talep ediyoruz. Hocamız ıstılahlar konusunda çok çalışan hocalarımızdandan birisidir. İstılahlar konusunda ilgili yeni kitabını da aldık, hamdolsun. Kendisini tebrik ediyoruz. Mehmet Emin bey tanım olarak bir şey söylemişti. Ben de Şâfiî'den önce rastlayamadım. Sahih-sakim şeklinde kullanımları

var ancak tanımı yok. Sahih-sakim diye ikinci aşırda atıflar var. Ama sahihle neyi kastediyor, sakimle neyi kastediyor bunun tanımı ikinci aşırda yok. İlk tanım benim ulaştığımda da İmam Şafii'nin. Şâfiî'nin ve hadisçilerin anladığı sahih tanımı isnat merkezli bir tanımdır. Burada isnadda iki şey aranır. Birincisi kopuk olup olmaması, ikincisi râvinin güvenilirliğidir.

Buyurunuz Abdullah Hocam.